

Др Вељко Влашковић*

Прегледни научни чланак
УДК: 342.731-053.2

ПРАВО ДЕТЕТА НА СЛОБОДУ ВЕРОИСПОВЕСТИ У КОНТЕКСТУ РОДИТЕЉСКОГ ПРАВА НА ВАСПИТАВАЊЕ И ОБРАЗОВАЊЕ ДЕТЕТА**

Рад примљен: 03. 12. 2018.

Рад исправљен: 20. 12. 2018.

Рад прихваћен за објављивање: 25. 12. 2018.

Право детета на слободу вероисповести представља важно право из групе партиципативних права детета које је од изузетног значаја, како у смислу развоја, тако и у контексту идентитета детета. Ипак, поменуто право има мањи правни и практични домаћај у односу на остала партиципативна права детета. Основни разлог за овакав домет права детета на слободу вероисповести јесте што се поменуто право првенствено остварује унутар правног простора у којем родитељи врше право васпитавања и образовања детета. Истовремено, право детета на слободу вероисповести има и спољна ограничења условљена правима и интересима трећих лица, као и интересима ширег друштвеног окружења.

У раду се разматра садржина и домаћај права детета на слободу вероисповести са тежиштем на проблем остваривања наведеног права у домену родитељског права да верски образују своју децу. Такође, посебна пажња посвећује се приступу националних законодавстава у смислу простора који се даје детету ради остваривања права на слободу религије.

Кључне речи: *права детета, слобода вероисповести, слобода испољавања вере, права родитеља, верско образовање детета, ограничење права.*

I УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

Слобода вероисповести представља лично добро сваког појединца, својеврсни мост између унутрашњег света једног човека и његовог породичног и друштвеног окружења. Отуда је, као што истиче француски

* Доцент Правног факултета Универзитета у Крагујевцу, vlaskovic@jura.kg.ac.rs

** Рад је написан у оквиру пројекта Правног факултета Универзитета у Крагујевцу *Усклађивање правног система Србије са стандардима Европске уније.*

правник Иг Филшерон (*Hugues Fulchiron*), место религије у друштву тесно везано за традицију, историју, обичаје, навике, односно једном речју, идентитет одређене државе.¹ Истовремено, право на слободу вероисповести део је и личног идентитета сваког појединца, укључујући и дете.

Право детета на слободу вероисповести припада групи партиципативних права детета која извиру из права детета на мишљење као једног од основних принципа Конвенције о правима детета.² Међутим, иако доношење међународног уговора глобалног значаја у којем се предвиђа каталог права детета представља величанствен компромис различитих правних традиција и изузетно хетерогених друштава, КПД није без слабости. У том смислу, унутар граница поменутог међународног уговора присутна је тензија, нарочито између остваривања аутономије детета и признавања родитељима одређеног слободног простора у којем ће вршити своја права из домена старања о личности детета. Типичан пример наведене тензије представља однос између права детета на мишљење и обавезе држава да поштују права и дужности родитеља да детету пруже усмеравање и вођство приликом остваривања права признатих Конвенцијом на начин сагласан развојним способностима детета.³ Поменуто усмеравање и вођство детета посебно долази до изражаја кроз вршење родитељских дужности васпитавања и образовања детета. У наведеном домену родитељског старања о личности детета, право детета на слободу вероисповести тешко може имати домет осталих партиципативних права детета.

Наиме, право детета на слободу вероисповести настоји се омогућити у изузетно сложеном правном амбијенту, где доносиоци одлука покушавају остварити равнотежу између права на верску слободу, са једне стране, и заштите права и интереса других лица и одбране суштинских принципа на којима почива једно друштво, са друге стране.⁴ Када је реч о праву детета на слободу вероисповести, у обзир се мора узети и принцип најбољег интереса детета, као и родитељска права и дужности на васпитавање и образовање детета. Из тог разлога, у правној литератури наглашава се како

¹ H. Fulchiron, *The Family Court Judge Taking Religious Convictions into Account: A French and European Perspective*, *International Journal of the Jurisprudence of the Family*, Vol. 5, 2014, 13.

² Конвенција Уједињених нација о правима детета усвојена је резолуцијом 44/25 Генералне скупштине УН од 20. 11. 1989. године. Наша држава ратификовала је Конвенцију наредне године. Вид. Закон о ратификацији Конвенције Уједињених нација о правима детета (КПД), *Службени лист СФРЈ – Међународни уговори*, бр. 15/1990 и *Службени лист СРЈ – Међународни уговори*, бр. 2/1997.

³ Уп. чл. 12. и чл. 5. КПД.

⁴ H. Fulchiron, *op. cit.*, 13.

КПД родитељима поверава својеврсну мисију да воде дете у циљу остваривања права на слободу вероисповести.⁵

II ПРАВО ДЕТЕТА НА СЛОБОДУ ВЕРОИСПОВЕСТИ КАО ПАРТИЦИПАТИВНО ПРАВО ДЕТЕТА

Права детета на партиципацију подразумевају истицање у први план активне улоге детета у процесу одлучивања. У том смислу, Комитет за права детета, као надзорни орган за примену КПД, настоји што више сугерисати државама-уговорницама да детету омогуће простор за исказивање сопственог мишљења.⁶ Поменути простор се налази првенствено унутар домена родитељског права, при чему овлашћења родитеља временом бледе и повлаче се пред нарастајућим развојним капацитетима детета. Међутим, право детета на слободу вероисповести представља изузетак од наведене тенденције, где се у значајној мери испољава немоћ Комитета да доследно следи политику афирмације партиципативних права детета. У контексту права детета на слободу вероисповести, најбољи интерес детета се тражи првенствено на размеђи друштвених и родитељских интереса, док мишљење детета остаје у другом плану. Штавише, постоји дубока подељеност око саме сврхе и улоге наведеног права, како унутар националних законодавстава, тако и у судској пракси и правној теорији. При томе, државна интервенција у питања религијске припадности детета представља врло осетљиву и често непожељну појаву, која може бити мотивисана једино недвосмисленом потребом за заштитом физичког или душевног здравља, односно потпуног развоја детета.⁷

Повлачење државе из поменуте области узрокује превласт родитељског права над аутономним правима детета, као ретко где у породичноправним односима.⁸ Међутим, снага родитељских овлашћења наспрам права детета на слободу вероисповести не произилази само из одређеног дискреционог простора који родитељима оставља држава у смислу права на верско васпитавање и образовање деце. Наиме, религијски идентитет детета у значајној мери произилази из верског наслеђа, што значи како наспрам права детета на слободу вероисповести

⁵ *Ibid.*, 25.

⁶ Вид. пара. 86. Општег коментара Комитета Уједињених нација за права детета бр. 12 (2009): Право детета да буде саслушано (ОК/КПД/12) од 01.07.2009.

⁷ Вид. чл. 5. ст. 5. Декларације Уједињених Нација о елиминисању свих облика нетолеранције и дискриминације засноване на вероисповести и убеђењу од 25. новембра 1981. године (A/RES/36/55).

⁸ Вид. R. Taylor, *Parental Responsibility and Religion*, in: *Responsible Parents & Parental Responsibility* (eds. R. Probert, S. Gilmore, J. Herring), Hart Publishing, Oxford - Portland 2009, 140.

стоје, не само интереси родитеља, већ и предака. Родитељи делују као настављачи својеврсне духовне вертикале, независне од постојања конкретне државе и знатно старије од идеје о правима деце. У таквим околностима право детета на слободу вероисповести тешко остварује циљеве ка којима стреме аутономна права детета. Како Комитет за права детета за сада не налази начин да приближи државама одговарајућа решења из домена поменутог права детета, на националним законодавствима остаје да тумаче најбољи интерес детета у контексту права детета на слободу вероисповести.⁹

III САДРЖИНА И ОГРАНИЧЕЊА ПРАВА ДЕТЕТА НА СЛОБОДУ ВЕРОИСПОВЕСТИ

Упркос свему, право детета на слободу вероисповести се изричито предвиђа у КПД, заједно са правима детета на слободу мишљења и савести.¹⁰ Такође, поменуто право произилази и из ЕКЉП где се наводи како свако има право на слободу мишљења, савести и вероисповести, при чему наведено право обухвата "слободу да се промени вероисповест или убеђење, као и слободу да се, било самостално или у заједници са другима, јавно или приватно, испољава вера или убеђење молитвом, проповеди, обичајима и обредом".¹¹ Међутим, у оба случаја праву детета на слободу вероисповести се намећу значајна ограничења, сходно одговарајућим правима родитеља.

Тако, КПД предвиђа како ће "државе-уговорнице поштовати права и дужности родитеља, те ако је такав случај, законских старатеља, да усмеравају дете у остваривању сопственог права на начин сагласан са развојним способностима детета".¹² Даље се истиче како се "слобода вероисповести или убеђења може потчинити једино таквим ограничењима која су прописана законом и нужна ради заштите јавне безбедности, поретка, здравља или морала, као и основних права и слобода других."¹³

⁹ Вид. Ursula Kilkelly, *The Child's Right to Religious Freedom in International Law: The Search for Meaning*, in: *What is Right for Children* (eds. M. Fineman, K. Worthington), Ashgate, Burlington 2009, 251 - 252.

¹⁰ Државе-уговорнице ће поштовати право детета на слободу мишљења, савести и вероисповести. Чл. 14. ст. 1. КПД.

¹¹ Чл. 9. ст. 1. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (ЕКЉП). Поменути међународни уговор закључен је под окриљем Савета Европе у Риму 04.11.1950. године. Наша држава ратификовала је Конвенцију 2003. године. Вид. *Службени лист СЦГ – Међународни уговори*, бр. 9/2003. У том смислу вид. пара. 52. *Kjeldsen, Busk Madsen and Pedersen v. Denmark* [5095/71; 5920/72; 5926/72] од 07. 12. 1976. године.

¹² Чл. 14. ст. 2. КПД.

¹³ Чл. 14. ст. 2. КПД.

Вељко Влашковић, Право детета на слободу вероисповести у контексту родитељског права на васпитавање и образовање детета (стр. 67-83)

Премда је последње правило формулисано као изузетак од остваривања права детета на слободу вероисповести, суштински је реч о основу за оправдање првенства родитељских права и интереса одређених друштвених заједница. При томе, за разлику од ЕКЉП или Међународног пакта о грађанским и политичким правима, КПД не разграничава елементе из којих се састоји право детета на слободу вероисповести.

Тако, Према Међународном пакту о грађанским и политичким правима, право на слободу вероисповести укључује два елемента, слободу задржавања или прихватања вероисповести по свом избору и слободу испољавања вере, било самостално, било у заједници са другима, у приватној или јавној сфери путем молитве, обреда, обичаја и проповеди.¹⁴ Дакле, на основу правила ЕКЉП и МПГПП може се закључити како право на слободу вероисповести садржи унутрашњи и спољни елемент. Унутрашњи елемент права на слободу вероисповести подразумева слободу сваког појединца да задржи, прихвати или промени одређену вероисповест или уверење. Наведени елемент односи се на унутрашњу духовну и психолошку потребу конкретног човека, која не мора бити позната другима. Сходно томе, право појединца да задржи, прихвати или промени одређену вероисповест не може се ограничити, односно држава се не може мешати у остваривање наведеног права.¹⁵ Са друге стране, слобода испољавања вероисповести представља спољну или екстерну компоненту (*forum externum*) права на слободу вероисповести. Спољни елемент слободе вероисповести је предуслов како би се поменуто право могло нормирати. Међутим, екстерна компонента слободе вероисповести зависи од гаранције унутрашње слободе, односно човековог уверења како је сваки облик исповедања вере слободан.¹⁶ За разлику од права појединца да задржи, прихвати или промени вероисповест, право на испољавање своје вероисповести је ограничено. Тако, према ЕКЉП, слобода испољавања вероисповести може се ограничити искључиво законом прописаним ограничењима неопходним у демократском друштву у

¹⁴ Вид. чл. 18. ст. 1. Међународног пакта о грађанским и политичким правима (МПГПП). Наведени међународни уговор усвојен је заједно са Међународним пактом о економским, социјалним и културним правима, резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација бр. 2200 А (XXI) од 16.12.1966. Наша држава ратификовала је оба међународна уговора Законом о ратификацији Међународног пакта о грађанским и политичким правима и Законом о ратификацији међународног пакта о економским, социјалним и културним правима, *Службени лист СФРЈ*, бр.7/71.

¹⁵ Вид. European Court of Human Rights, *Guide on Article 9 of the European Convention on Human Rights*, 2018, 11, https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Art_9_ENG.pdf, датум посете: 30.11.2018.

¹⁶ Вид. Н. Ђурђевић, *Остваривање слободе вероисповести и правни положај цркава и верских заједница у Србији*, Заштитник грађана - ЈП Службени гласник, Београд 2009, 156.

интересу јавне безбедности, ради заштите јавног реда, здравља или морала, или ради заштите права и слобода других.¹⁷

За разлику од наведених међународних уговора о људским правима, КПД предвиђа једино ограничења за спољну компоненту права детета на слободу вероисповести, односно ограничења у смислу слободе испољавања религије. Такође, КПД у једном уском домену који се тиче деце која припадају етничкој, верској или језичкој мањини, односно аутохтоном народу, забрањује ускраћивање права поменутој деци да у заједници са другима исповедају своју веру и врше верске обреде.¹⁸ Међутим, наведено решење из КПД не доприноси конкретизацији права детета на слободу вероисповести. Наиме, поменуто правило из КПД нема општу примену на сву децу и не омогућава индивидуално, већ само колективно вршење права на слободу вероисповести, због чега је превасходно реч о обавези државе из сфере поштовања мањинских права.¹⁹ Сходно томе, право индивидуалног детета на слободу вероисповести остаје у извесном смислу лебдети у ваздуху и Комитет препушта националним законодавствима да одреде домашај и садржину наведеног права.

IV ДОМАШАЈ ПРАВА ДЕТЕТА НА СЛОБОДУ ВЕРОИСПОВЕСТИ УНУТАР НАЦИОНАЛНИХ ЗАКОНОДАВСТАВА

Унутрашњи правни системи приступају врло различито праву детета на слободу вероисповести у зависности од процене најбољег интереса детета. У том смислу, могу се разликовати три основна приступа, патерналистички, догматски и партиципативни приступ наведеном праву детета. Прва два приступа ограничавају или укидају право детета на слободу вероисповести сходно доминацији родитељског права, као и одговарајућих спољних елемената за одређивање садржине најбољег интереса детета, попут традиције, обичаја или опште прихваћене религије. При томе, патерналистички приступ оправдава ограничавање права детета на слободу вероисповести поштовањем родитељског права да васпитава и образује дете, док догматски приступ ограничава или укида слободу вероисповести детета због превласти професионалног права у наведеној области. Патерналистички приступ ограничава право детета на слободу вероисповести наглашавајући доминантну улогу родитеља, као ималаца дискреционих овлашћења унутар права на верско васпитавање и образовање деце. У том смислу, родитељи могу одлучити и да детету уопште није потребно верско васпитавање и образовање. Са друге стране,

¹⁷ Чл. 9. ст. 2. ЕКЉП.

¹⁸ Вид. чл. 30. КПД.

¹⁹ Вид. U. Kil Kelly, *op. cit.*, 248.

Вељко Влашковић, Право детета на слободу вероисповести у контексту родитељског права на васпитавање и образовање детета (стр. 67-83)

догматски приступ подразумева постојање владајуће религије, где родитељи могу васпитавати децу једино у духу правила конфесионалног права и доминантне вере. У наведеним системима, улога родитеља своди се на заступнике интереса одређене верске заједнице. Коначно, партиципативни приступ почива на настојањима појединих држава да детету омогуће право на слободу вероисповести у складу са развојним капацитетима детета. Коначни циљ је омогућити детету које је способно формирати своје мишљење право да промени своју вероисповест или убеђења, што не значи како се мишљењу детета увек мора дати одлучујући значај.²⁰

У контексту примене принципа најбољег интереса детета, патерналистички приступ полази од тога како су по питању вероисповести детета, родитељи најпозванији одредити садржину наведеног принципа. Другим речима, родитељи имају широку дискрецију, унутар општих правних оквира и принципа најбољег интереса детета, да одлучују о питањима верског васпитања и образовања детета.²¹ Као пример патерналистичког приступа праву детета на слободу вероисповести може се навести решење енглеског права, где родитељи имају право ускратити детету верско образовање, чак и ако је део обавезног школовања и упркос жељама детета да такву наставу похађа.²² У појединим правним системима, патерналистички приступ не почива на тако широкој дискрецији родитеља, већ садржину најбољег интереса детета у домену вероисповести детета обликују и одређени спољни фактори, попут обичаја и традиције конкретног друштва. Типичан пример је Пољска која је приликом ратификације КПД дала интерпретативну изјаву како ће се права детета на партиципацију, укључујући и право детета на слободу вероисповести, остваривати уз поштовање родитељског права, у складу са пољским обичајима и традицијом о месту детета унутар и изван породице.²³

За разлику од патерналистичког приступа, један број држава не допушта дискрецију родитељима, већ питање вероисповести детета апсолутно подређује правилима конфесионалног права. Сходно томе, догматски приступ праву детета на слободу вероисповести значи најчешће негирање поменутог права детета. Типични представници наведеног приступа су одређене исламске државе, попут Саудијске Арабије, Ирана,

²⁰ Вид. R. Taylor, *op. cit.*, 139.

²¹ *Ibid.*, 128.

²² Вид. *ibid.*, 129.

²³ Вид. http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#EndDec, датум посете: 28. 11. 2018.

Алжира, Јордана.²⁴ Неке о наведених држава су, попут Саудијске Арабије, изјавиле крајње уопштене резерве на КПД, што доводи до несигурности режима Бечке конвенције о уговорном праву у односу на резерве.²⁵

Коначно, према значајном броју европских држава, право детета на слободу вероисповести је вредно заштите једнако као и истоимено право одраслих лица. Примере партиципативног приступа праву детета на слободу вероисповести представљају Белгија и Холандија. Најбољи интерес детета се у законодавствима наведених држава препознаје унутар афирмације слободе детета да изабере своју вероисповест или убеђење, чим буде способно формирати своје мишљење. У том смислу, Белгија је кроз интерпретативну изјаву појаснила како ће право детета на слободу вероисповести из КПД тумачити у складу са формулацијом наведеног права из ЕКЉП и Међународног пакта о грађанским и политичким правима.²⁶ Такође, у интерпретативној изјави Холандије се изричито наводи како ће поменута држава тумачити право детета на слободу вероисповести из КПД тако да дете поседује или прихвати вероисповест, односно убеђење по сопственом избору, чим буде способно начинити такав избор, сходно свом узрасту и зрелости.²⁷ Остале европске државе које следе партиципативни приступ углавном везују право детета да изабере своју вероисповест за одређени узраст детета. Тако, Аустрија и Исланд предвиђају како дете стиче право на избор сопствене вероисповести са навршених 14, односно 16 година.²⁸ Са друге стране, у немачком праву се захтева да се дете које је навршило 10 година живота мора саслушати пре промене верског одређења, док се дете старије од 12

²⁴ На пример, према чл. 2. Устава Алжира из 1989. године, ислам је државна религија. У том смислу, Алжир је дао интерпретативну изјаву како ће се право детета на слободу вероисповести тумачити у складу са основама алжирског правног система, а посебно Устава и породичног законодавства према којем се верско образовање детета остварује у сагласности са очевом вероисповести. Вид. *ibid*.

²⁵ Саудијска Арабија је изјавила резерву на све одредбе КПД које су у супротности са правилима исламског права. Резерве и интерпретативне изјаве представљају болну тачку међународних уговора о људским правима. Нарочит проблем је разликовање резерви од интерпретативних изјава које по природи требају бити објашњавајуће у смислу тога како држава разуме своју уговорну обавезу. Детаљније вид. Маја Лукић, *Резерве и интерпретативне изјаве - појам и могућност њихове примене на споразум о стабилизацији и придруживању*, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 1, 2008, 219, 222. Бечка конвенција о уговорном праву донета је 22. маја 1969. године, а наша тадашња држава ју је ратификовала 27. 08. 1970 године, *Службени лист СФРЈ, Међународни уговори и други споразуми*, бр. 30/72.

²⁶ Вид. http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#EndDec, датум посете: 29. 11. 2018.

²⁷ Вид. *ibid*.

²⁸ Вид. U. Kilkelly, *op. cit.*, 251.

Вељко Влашковић, Право детета на слободу вероисповести у контексту
родитељског права на васпитавање и образовање детета (стр. 67-83)

година не може присилити да прима верска упутства противно својој вољи.²⁹

Партиципативни приступ праву детета на слободу вероисповести доследно прати концепцију права детета на мишљење, као општег правног принципа из КПД. При томе, присутна је тензија између права родитеља на верско васпитавање и образовање своје деце и права детета на слободу вероисповести. Међутим, како јачају развојни капацитети детета, право родитеља губи своју снагу и домашај у корист права детета да задржи, промени и испољава своју вероисповест, односно верско убеђење.³⁰ У том смислу, принцип најбољег интереса детета представља основни критеријум за решавање могућег сукоба између наведених права родитеља и детета.

Наведени приступ суштински почива на принципу неутралности који се огледа у неутралном ставу државе према религији и религијским убеђењима њених држављана. Према принципу неутралности, родитељска права и дужности васпитавања и образовања детета су у домену остваривања слободе вероисповести детета двојачко ограничена. Најпре, родитељи имају негативну обавезу да не излажу дете материјалним или моралним предрасудама приликом усмеравања детета ка одређеној религији или ка неприхватању било које вероисповести.³¹ Са друге стране, родитељима припада и позитивна обавеза да развијају и утичу на начин размишљања и осећања детета тако да дете може начинити самосталан избор у смислу вероисповести када постане у потпуности способно за расуђивање.³² Може се приметити како наведене дужности родитеља одговарају у потпуности секуларизованом друштву које, у извесној мери, захтева раздвајање религије од традиције, што је најчешће тешко оствариво.

Што се тиче домаћег права, Устав Србије посредно признаје детету право на слободу вероисповести, али се не изјашњава у погледу узраста у којем би дете могло самостално остваривати наведено право.³³ Са аспекта вршења родитељских права и дужности, УРС начелно прихвата патерналистички приступ слободи вероисповести детета прописујући како "родитељи и законски стараоци имају право да својој деци обезбеде верско и морално образовање у складу са својим уверењима".³⁴ Наведена уставна

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Вид. А. Scolnicov, *The Child's Right to Religious Freedom and Formation of Identity*, International Journal of Children's Rights, No. 2, 2007, 263.

³¹ S. Troiano, *Parental Responsibility and Religious Education of One's Children*, International Journal of the Jurisprudence of the Family, Vol. 5, 2014, 187.

³² *Ibid.*

³³ Вид. чл. 43. ст. 1 – 3. Устава Републике Србије (УРС), *Службени гласник РС*, бр. 98/2006.

³⁴ Чл. 43. ст. 5. УРС.

одредба преузета је из Међународног пакта о грађанским и политичким правима.³⁵ Такође, патерналистички приступ следи и домаће породично законодавство којим се родитељима признаје право да детету обезбеде образовање које је у складу са њиховим верским и етичким уверењима.³⁶ Ипак, домаће право признаје детету право на слободу вероисповести у једном ограниченом и суженом домену. Наиме, дете које уписало основну или средњу школу обавезно је да са листе изборних програма изабере верску наставу или грађанско васпитање и други страни језик.³⁷ Дете које је навршило 15. годину живота и које способно за расуђивање има право да самостално одлучи који ће предмет похађати, док ће у име детета млађег узраста о томе одлучити његови родитељи у складу са својим правом на образовање детета.³⁸

V ПАТЕРНАЛИСТИЧКИ ПРИСТУП ВЕРСКОМ ОБРАЗОВАЊУ ДЕЦЕ

Темеље патерналистичког приступа верском образовању деце поставила је још Универзална декларација о људским правима где се истиче како "родитељи имају првенствено право да изаберу вид образовања који ће се пружити њиховој деци".³⁹ Без обзира што се наведеном формулацијом изричито не обухвата верско образовање, сматра се како право родитеља укључује и поменути облик образовања.⁴⁰ Родитељи који се не слажу са уверењима традиционалних цркава и верских заједница, а не деле ни уверења која се исказују кроз грађанско васпитање, не могу вршити право на образовање детета.⁴¹ Другим речима, држава нема обавезу да организује наставу према уверењима и схватањима родитеља.⁴² Тако, држава одређује садржину наставних

³⁵ Према поменутом међународном уговору "државе-уговорнице се обавезују поштовати слободу родитеља, а у датом случају законских старатеља, да обезбеде својој деци верско и морално образовање у складу са њиховим сопственим убеђењем". чл. 18. ст. 4. МПГПП.

³⁶ Чл. 71. ст. 2. Породичног закона (ПЗ), *Службени гласник РС*, бр. 18/05, 72/11 – др. закон и 6/15.

³⁷ Чл. 60. ст. 2. Закона о основама система образовања и васпитања (ЗООВ), *Службени гласник РС*, бр. 88/2017 и 27/2018 – др. закони.

³⁸ Вид. фн. 36.

³⁹ Чл. 26. ст. 3. Универзалне декларације о људским правима, која је усвојена 10.12.1948. године у Паризу резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација бр. 217 А.

⁴⁰ Вид. А. Scolnicov, *op. cit.*, 262.

⁴¹ Н. Ђурђевић, *op. cit.*, 178.

⁴² М. Драшкић, *Коментар Породичног закона*, ЈП „Службени гласник“, Београд, 2016, 203; И. Крстић, *Право родитеља на образовање деце које је у складу са њиховим*

Вељко Влашковић, Право детета на слободу вероисповести у контексту
родитељског права на васпитавање и образовање детета (стр. 67-83)

програма према општим и заједничким вредностима које жели да промовише у друштву.⁴³ У том смислу, илустративна је одлука Европског суда за људска права у случају *Osmanoğlu and Kocabaş v Switzerland* из 2017. године.⁴⁴

У поменутом случају родитељи две малолетне девојчице поднели су представку Суду у Стразбуру наводећи да су швајцарске власти повредиле њихово право на слободу вероисповести из ЕКЉП тиме што су одбиле изузети њихове ћерке из часова пливања, обавезних за сву децу која похађају основну школу.⁴⁵ Истовремено, подносиоци представке навели су како новчана казна коју су им изрекле швајцарске школске власти због непоштовања обавезног наставног програма не следи легитимни циљ приликом ограничавања права на слободно испољавање вероисповести. Наиме, у Швајцарској часови пливања су део обавезног школског програма од којег се ученици основне школе не могу изузети док не уђу у пубертет, при чему се часови пливања одвијају одвојено за дечаке и девојчице још од њихове навршене шесте године. Премда исламска вера не захтева да жене покривају своје тело пре уласка у пубертет, подносиоци представке су као родитељи деце исламске вероисповести изјавили да на овај начин желе припремити ћерке на обавезе које ће их чекати након уласка у пубертет.⁴⁶

Најпре, Суд у Стразбуру из разумљивих разлога избегава ближе одредити садржину слободе испољавања религије или верских уверења у контексту поштовања људског права на слободу вероисповести. Оно што је за Суд важно јесте да је одређена радња, поступак или понашање инспирисано, односно мотивисано веровањем или убеђењем које је у блиској вези са конкретном религијом или верским уверењем. Поводом поменуте представке против Швајцарске, Европски суд за људска права дефинисао је у најширим могућим оквирима „испољавање религије“ у смислу права на слободу вероисповести из ЕКЉП. Најпре, испољавање вероисповести подразумева чин проповеди или посвећености које чини део верског учења или уверења у опште прихваћеном облику.⁴⁷ Међутим, испољавање религије није ограничено само на наведене радње, па се постојање довољно блиске и непосредне везе између одређеног поступка и одговарајућег уверења мора одређивати у зависности од околности сваког конкретног случаја.⁴⁸ Сходно томе, подносиоци представке не морају

верским и моралним уверењима, Идентитетски преображај Србије(пр. Р. Васић, М. Полојац), Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2016, стр. 194 – 195.

⁴³ М. Драшкић, *op. cit.*, 203.

⁴⁴ Вид. случај *Osmanoğlu and Kocabaş v Switzerland* [29086/12] од 10.01.2017.

⁴⁵ *Ibid.*, пара. 33.

⁴⁶ *Ibid.*, пара. 9.

⁴⁷ *Ibid.*, пара. 41.

⁴⁸ *Ibid.*

доказивати да њихово понашање или поступак одговарају дужностима које одређена религија налаже. Из тог разлога, Суд је закључио како се у наведеном случају може говорити о слободи испољавања вере у смислу права на слободу вероисповести из ЕКЉП.⁴⁹

Међутим, Суд у Стразбуру проценио је како је мешање швајцарских власти у право на слободу вероисповести подносилаца представке било оправдано са становишта легитимног циља будући да је наведена мера школских власти усмерена на интеграцију деце из различитих култура, као и на складно функционисање образовног система. Истовремено, поменута мера има за циљ да заштити иностране ученике од било каквог друштвеног изопштавања, чиме се штите и права и интереси других, али и јавни поредак.⁵⁰

Суд се у образложењу своје одлуке посебно осврнуо на обавезу држава да не воде политику индоктринације у смислу непоштовања верских и философских убеђења родитеља чија је првенствена дужност да образују децу.⁵¹ У том смислу, Суд је подвукао како из правила о забрани индоктринације деце не произилази обавеза државе да обезбеди облик наставе који би био прилагођен жељама конкретних родитеља.⁵²

Међутим, обавеза државе да не сме спроводити индоктринацију деце, била је на знатно снажнијем тесту у случају *Lautsi and Others v. Italy* из 2011. године.⁵³ У поменутом случају мајка двојице ученика који су похађали државну основну школу у италијанском месту Абано Терме код Падове, поднела је представку Суду у Стразбуру како је школа истицањем верског симбола Распећа на зидовима сваке учионице повредила њено право да као родитељ верски образује децу, као и право њене деце на слободу вероисповести.⁵⁴ Велико веће суда констатовало је како Распеће на зидовима учионица јесте верски симбол, али да државе у наведеном домену уживају поље слободне процене. У том смислу, Суд је нагласио како симбол Распећа на зиду има пасивну улогу, па не нарушава принцип неутралности у смислу утицаја какав би на децу имала активна настава.⁵⁵ Наиме, присуство Распећа не значи и обавезно учење о хришћанству, нити су биле присутне било какве индикације како је држава нетолерантна према деци другачије вероисповести.⁵⁶ Коначно, родитељу на овај начин

⁴⁹ *Ibid.*, пара. 42.

⁵⁰ *Ibid.*, пара. 64.

⁵¹ *Ibid.*, пара. 91. У том смислу вид. чл. 2. Протокола 1. уз Европску конвенцију за заштиту људских права и основних слобода (П1/ЕКЉП). Наведени Протокол усвојен је 20.03.1952. године у Паризу.

⁵² Вид. *ibid.* пара. 92.

⁵³ Случај *Lautsi and Others v. Italy* [30814/06] од 18. марта 2011.

⁵⁴ Вид. *ibid.* пара. 29.

⁵⁵ Вид. *ibid.* пара. 72.

⁵⁶ Вид. *ibid.* пара. 74.

Вељко Влашковић, Право детета на слободу вероисповести у контексту
родитељског права на васпитавање и образовање детета (стр. 67-83)

није одузето право да усмерава и верски образује децу. Из тог разлога, Суд је одлучио да у поменутом случају није било повреде права подносиоце представке да образује своју децу, као ни права деце на слободу вероисповести.

VI ПАРТИЦИПАТИВНИ ПРИСТУП СЛОБОДИ ВЕРОИСПОВЕСТИ ДЕТЕТА ИЗМЕЂУ РОДИТЕЉСКИХ ПРАВА И ЈАВНОГ ИНТЕРЕСА

Партиципативни приступ слободи вероисповести детета нема своје упориште у историјском тумачењу КПД. Скандинавске државе и Канада су настојале у текст нацрта наведеног међународног уговора унети право детета да се аутономно одреди по питању вероисповести, по узору на права одраслих лица из Међународног пакта о грађанским и политичким правима, али су исламске државе томе пружиле жесток отпор.⁵⁷ Такође, ни ЕКЉП, као ни пракса Европског суда за људска права нису наклонени идеји да се право детета на слободу вероисповести посматра изван контекста односа родитеља и државе.⁵⁸ У том контексту, Суд се најчешће бавио верским образовањем деце, при чему се партиципативним елементима најбољег интереса детета давао мали значај, већ се питање верског образовања детета посматрало са аспекта родитељског права и одговарајућих јавних интереса. Предност се даје праву родитеља да одлучују о верском образовању своје деце, што не значи "како ће државе имати обавезу да обезбеде поштовање свих њихових жеља у образовним и сродним питањима".⁵⁹

Ипак, простор за узимање у обзир партиципативних права детета указао се на нивоу права на заштиту од дискриминације у вези са правом на слободу вероисповести из ЕКЉП. Као пример, може се навести одлука Суда у случају *Grzelak v. Poland* из 2010. године. У поменутом случају, представку су поднели брачни пар Гржелак и њихов син рођен 1991. године, наводећи како су школске власти у Пољској пропустиле организовати часове из етике, као алтернативног предмета верском

⁵⁷ Вид. U. Kilkelly, *op. cit.*, 248.

⁵⁸ Према П1/ЕКЉП, "приликом остваривања било какве функције која произилази из односа образовања и наставе, државе ће поштовати права родитеља да обезбеде такво образовање и наставу које је у складу са њиховим сопственим верским и философским уверењима". У поменутом правилу, чак се не користи ни израз "дете", премда је јасно да се ради о овлашћењима из домена родитељског права. При томе, Суд се определио за екстензивно тумачење термина "образовање" или "настава", где се под првим изразом подразумева "целокупан процес којим, у било којем друштву, одрасли настоје пренети своја уверења, културу и друге вредности на младе", док се "настава" доживљава као преношење знања и односи се на интелектуални развој. Вид. пара. 33. *Campbell and Cosans v. The United Kingdom* [7511/76; 7743/76] од 25. фебруара 1982. године.

⁵⁹ Para. 24. *Valsamis v. Greece* [21787/93] од 18. децембра 1996. године.

образовању, те како дечак није добио оцену из поменутог предмета у рубрици "вероисповест/етика", односно како је био узнемираван од стране остале деце, с обзиром да је био једини ученик чији су се родитељи определили за наставу из етике.⁶⁰ Малолетни Матеуш Гржелак (*Mateusz Grzelak*) је, између осталог, у представци навео како му је ускраћено право на слободу мишљења, савести и вероисповести, јер је био принуђен сачинити изјаву како неће похађати верску наставу, те како је услед понижавања и психо-физичког злостављања, које су наставници толерисали, био принуђен променити школу.⁶¹ Пољска је одговорила како оцена из предмета верско образовање/етика ионако не улази у збир просечне оцене ученика, те није конкретно дете довела у неравноправан положај у смислу наставка школовања.⁶² Такође, заступник поменуте државе је навео како су школске власти предузеле све мере да минимизирају негативне последице нетолеранције према детету које, сходно вољи родитеља, није похађало верску наставу. Истовремено, Пољска је истакла како нема само држава позитивну обавезу да омогући детету слободу мишљења, савести и вероисповести, већ преваходно родитељи детета, који су се требали потрудити да детету објасне све последице избора између верске наставе и етике.⁶³ Суд је подсетио како слобода мишљења, савести и вероисповести представља један од основа демократског друштва и једну од кључних компоненти идентитета, како верника, тако и агностика и скептика, односно њиховог погледа на живот.⁶⁴ При томе, право на слободу вероисповести рађа и негативну обавезу државе, односно право једног лица да не открије своју вероисповест или убеђења, као и да се не доведе у ситуацију да заузме став из кога ће се посредно извести закључак о нечијој вероисповести, односно убеђењима.⁶⁵ Из тог разлога, Суд није убеђен како одсуство оцене из предмета верско образовање/етика означава неутралан став државе, односно одсликава пуко похађање или непохађање часова верског образовања или етике.⁶⁶ Сходно томе, Суд не сматра како је разлика у поступању према деци која похађају верску наставу и оној која желе похађати часове етике објективно и разумно оправдана и како не постоји сразмера између употребљених средстава и циља који се настоји

⁶⁰ Вид. *Ibid.*, para. 1 - 2, 49.

⁶¹ Вид. *Ibid.*, para. 65.

⁶² Вид. *Ibid.*, para. 72.

⁶³ *Ibid.*, para. 75.

⁶⁴ Због тога слобода вероисповести подразумева људско право да се прихвати или не прихвати одређена вера, као и да се вера исповеда или не исказује. Вид. *Ibid.*, para. 85.

⁶⁵ Вид. *Ibid.*, para. 87.

⁶⁶ Суд је у прилог своје тврдње навео како је у дипломи основне школе, реч "етика" била прецртана. Вид. *Ibid.*, para. 97.

Вељко Влашковић, Право детета на слободу вероисповести у контексту
родитељског права на васпитавање и образовање детета (стр. 67-83)

остварити.⁶⁷ Због тога је Суд установио повреду права на заштиту од дискриминације малолетног Матеуша Гржелака, као трећег подносиоца представке, у вези са правом на слободу мишљења, савести и вероисповести.

У поменутом случају, право детета да одлучује о својој вероисповести је признато посредно, преко права на заштиту од дискриминације. Суд је посматрао дете више као објекат заштите од дискриминације, него што је тежиште било на истинској вољи детета, јер у фокусу није способност детета да формира своје мишљење. За разлику од права детета, Суд је одбио захтев родитеља, напомињући како држава ужива поље "слободне процене" приликом одлучивања о томе хоће ли увести верску наставу у школе и на који начин.⁶⁸ Једино ограничење које се држави поставља је да наведени облик наставе не сме представљати индоктринацију, односно наметање одређених верских ставова и убеђења.⁶⁹ Поменута одлука представља пример постепеног заокрета Суда од потребе да се заштите права родитеља на верско образовање деце до настојања да се заштити дете од наметања одговарајућих верских ставова и убеђења.⁷⁰ Међутим, суштински је реч о патерналистичком приступу јер се дете посматра као објекат заштите, било од стране државе или одређених одраслих лица. Као што је речено, најбољи интерес детета се тражи више кроз решавање тензије између родитељског права и јавних интереса, док партиципација детета остаје у другом плану. У том смислу, партиципативни приступ налази своје место углавном у националним законодавствима која тумаче најбољи интерес детета у домену слободе вероисповести уважавајући развојне капацитете детета. Дакле, носиоци наведеног процеса су, на првом месту, одговарајући национални правни системи. Ипак, спрега родитељских интереса и елемената културног релативизма још увек

⁶⁷ Вид. *Ibid.*, para. 100.

⁶⁸ Вид. *Ibid.*, para. 104.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Потврда наведеног становишта се може наћи и у случају *Çiftçi v Turkey* [71860/01] где је Суд прогласио очигледно неприхватљивом представку турског држављанина који је сматрао како му се турским прописима према којима дете не може похађати верску наставу пре навршене 12 године нарушава право на верско васпитање и образовање детета. Међутим, према схватању Суда, поменуто законско ограничење је имало за циљ да дете које жели стећи одговарајуће верско образовање претходно стекне довољну "зрелост", кроз образовање које пружа основна школа. То није покушај индоктринације усмерен на онемогућавање верског образовања детета, нити утиче на право родитеља да личним саветима усмери дете по питањима вере. Заправо реч је о супротном, односно о настојању законодавца да ограничи могућу индоктринацију деце у добу када још увек имају дилеме о многим питањима и када се на њих може лако утицати. Детаљније вид. S. Langlaude, *Indoctrination, Secularism, Religious Liberty and the ECHR*, *International and Comparative Law Quarterly*, No. 4, 2006, 935.

значајно обликује најбољи интерес детета и ограничава право детета на слободу вероисповести, нарочито у ваневропским правним оквирима.

Veljko Vlašković, LL.D*

THE CHILD'S RIGHT TO FREEDOM OF RELIGION IN THE CONTEXT OF PARENTAL RESPONSIBILITY REGARDING CHILD'S RAISING AND EDUCATION

Summary

The right of the child to freedom of religion belongs to a group of child's participation rights that is of exceptional importance both in terms of child's development and in the context of the identity of a child. However, this right has less legal and practical scope than other child's participation rights. The basic reason for limited range of the child's right to freedom of religion is that the mentioned right is primarily exercised within the legal space in which parents exercise the right to raise and provide education to a child. Simultaneously, the right of the child to freedom of religion has external limitations set by the rights and interests of third parties, as well as the interests of wider social environment.

The child's right to freedom of religion comprises two distinctive elements which may be referred as internal and external element of the right. Thus, the internal element of the right includes freedom to have or to adopt a religion or belief of his/her choice. On the other hand, the external component of this right involves freedom to manifest his/her religion or belief in worship, observance, practice and teaching. The United Nations Convention on the Rights of the Child explicitly recognises only external element of the child's right to freedom of religion. That is why the content of this right should be primarily determined in the line with the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Protocol No. 1 to this Convention and International Covenant on Civil and Political Rights that offer more complete approach to the right to freedom of religion.

Generally, The UN Committee on the Rights of the Child is more reluctant to suggest stronger application of the child's right to freedom of religion at the expense of parental responsibility comparing to cases when other participation rights of a child are at stake. To be more precisely, the closer determination of this right is left to

* Assistant Professor, Faculty of Law, University of Kragujevac.

national legislations. Therefore, three different approaches to the scope of a child's rights to freedom of religion may be distinguished in terms of national laws. The first approach may be designated as paternalistic one since the child's right to freedom of religion is primarily subordinated to parental rights to raise and provide education to a child. Unlike this approach, dogmatic standpoint implies the existence of official and dominant religion where parents are obliged to raise their child in accordance with religious rules. From the child rights-based aspect, the most adequate standpoint is to adopt participatory approach where the child of certain age is empowered to fully exercise the right to freedom of religion.

Concerning parental rights to provide religious education to their children, it is important to consider case law of the European Court of Human Rights in respect to state interference with the one's right to manifest his/her religion or belief. It may be concluded that a state does not have a duty to provide educational program that will correspond to each and every parent's desire.

Key words: *child's rights, freedom of religion, freedom to manifest one's religion, parental rights, religious education, limitation of right.*